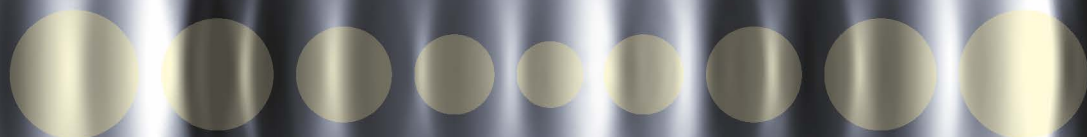

Metodologie językoznawstwa

Od dialektologii do dialektyki

pod redakcją
Piotra Stalmaszczyka

Metodologie językoznawstwa

Od dialektologii do dialektyki

Łódzkie Studia z Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego
Łódź Studies in English and General Linguistics

Editor-in-Chief
Piotr Stalmaszczyk

Assistant Editors
Wiktor Pskit, Ryszard Rasiński

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Metodologie językoznawstwa

Od dialektologii do dialektyki

pod redakcją
Piotra Stalmaszczyka

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2015

Piotr Stalmaszczyk – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Zakład Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego, 90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

Redakcja serii Łódzkie Studia z Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego / Łódź Studies in English and General Linguistics

Redaktor naczelny
Piotr Stalmaszczyk

Zastępca redaktora naczelnego
Wiktor Pskit

Sekretarz redakcji
Ryszard Rasiński

Recenzenci
Halina Pelcowa, Elżbieta Tabakowska, Tomasz Mika, Michał Post, Marek Świdziński, Przemysław Żwiczynski

Redaktor Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego
Bogusław Pielat

Skład i łamanie komputerowe
Munda – Maciej Torz

Projekt okładki
Barbara Grzejszczak, Joanna Skopińska

Dostosowanie okładki
Łukasz Orzechowski

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2015

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.06917.15.0.K

Ark. wyd. 8,0; ark. druk. 8,25

ISBN 978-83-7969-673-4
e-ISBN 978-83-7969-674-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Piotr Stalmaszczyk: Wstęp: 10 lat „Metodologii językoznawstwa” (2004–2014) . .	7
Irena Jaros: Między diachronią a synchronią, czyli o metodologii badań słowotwórstwa w gwarach	9
Piotr H. Lewiński: Retoryczno-dialektyczny rodowód współczesnej pragmatyki. .	17
Krzysztof A. Wieczorek: <i>Schematy argumentacyjne</i> jako podstawa racjonalnej dyskusji	35
Agnieszka Kielkiewicz-Janowiak: Narracja osobista jako narzędzie i przedmiot badań: z perspektywy socjolingwistyki i analizy dyskursu	55
Łukasz Bogucki: Metodologia badań w przekładzie audiowizualnym	73
Krzysztof Kosecki: Językoznawstwo kognitywne drugiej generacji a badania nad językami migowymi	91
Paweł Rutkowski, Anna Kuder, Joanna Filipczak, Piotr Mostowski: Analiza supra-segmentalnych wykładników negacji w polskim języku migowym (PJM) jako przykład wykorzystania metod korpusowych w badaniach nad komunikacją wizualno-przestrzenną	109
Indeks terminów	131

Wstęp: 10 lat „Metodologii językoznawstwa” (2004–2014)

W maju roku 2004 Zakład Teorii Języka i Metodologii Językoznawstwa (obecnie Zakład Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego w Instytucie Anglistyki UŁ) zorganizował seminarium naukowe poświęcone metodologii szeroko pojętych badań nad językiem. Intencją organizatorów było przedstawienie najważniejszych podejść we współczesnych badaniach nad językiem, a do wygłoszenia wykładów zaproszeni zostali wybitni przedstawiciele reprezentujący językoznawstwo generatywne i kognitywne, teorię relewancji i gramatykę konstrukcji, badacze różnych odmian semantyki i pragmatyki, a także logicy i filozofowie, których badania koncentrują się wokół analiz języka. Spotkanie zaowocowało, między innymi, pierwszą z całego cyklu, publikacją poświęconą podstawom teoretycznym metodologii językoznawstwa (Stalmaszczyk red. 2006).

To pierwsze seminarium było pierwotnie planowane jako spotkanie jednorazowe, ale dyskusje po kolejnych wykładach dobitnie pokazały, że istnieje środowiskowa potrzeba szerokiej wymiany myśli zarówno pomiędzy samymi językoznawcami (reprezentującymi różne podejścia teoretyczne i różne filologie), jak i przedstawicielami innych dyscyplin.

Kolejne seminaria, organizowane co dwa lata, poszerzały spektrum tematyczne i przyniosły cykl dalszych czterech publikacji, z których ostatnia (Stalmaszczyk red. 2013b) ukazała się jako pierwszy tom nowej serii Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego – *Łódzkie Studia z Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego*.

Ponadto, we współpracy z wydawnictwem Primum Verbum, ukazały się trzy pozycje z serii *Studia z metodologii i filozofii języka*, również podejmujące tematykę istotną dla szeroko pojętej metodologii językoznawstwa.

Najnowszy tom nosi podtytuł *Od dialektologii do dialektyki* i ta umowna klamra tematyczna obejmuje badania dotyczące słowotwórstwa w gwarach (tekst Ireny Jaros), rozważania dotyczące rodowodu współczesnej pragmatyki

(tekst Piotra H. Lewińskiego), schematów argumentacyjnych w racjonalnej dyskusji (opracowanie Krzysztofa A. Wieczorka), a także socjolingwistycznych refleksji nad narracją osobistą (rozdział autorstwa Agnieszki Kiełkiewicz-Janowiak) oraz metodologii badań w przekładzie audiowizualnym (tekst Łukasza Boguckiego). Dwa ostatnie rozdziały dotyczą problematyki języka migowego: Krzysztof Kosecki omawia stan badań nad językami migowymi w kontekście metodologicznym językoznawstwa kognitywnego drugiej generacji, natomiast Paweł Rutkowski, Anna Kuder, Joanna Filipczak oraz Piotr Mostowski poddają analizie suprasegmentalne wykładniki negacji w polskim języku migowym.

Bibliografia „Metodologii językoznawstwa”

- Stalmaszczyk, P. (red.), 2006. *Metodologie językoznawstwa. Podstawy teoretyczne*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Stalmaszczyk, P. (red.), 2008. *Metodologie językoznawstwa. Współczesne tendencje i kontrowersje*, Kraków: Lexis.
- Stalmaszczyk, P. (red.), 2010. *Metodologie językoznawstwa. Filozoficzne i empiryczne problemy w analizie języka*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Stalmaszczyk, P. (red.), 2011. *Metodologie językoznawstwa. Od genu języka do dyskursu*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Stalmaszczyk, P. (red.), 2012. *Współczesne językoznawstwo generatywne. Podstawy metodologiczne (Studia z metodologii i filozofii języka 1)*, Łódź: Katedra Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego i Wydawnictwo Primum Verbum.
- Stalmaszczyk, P. (red.), 2013a. *Współczesna filozofia języka. Inspiracje i kierunki rozwoju (Studia z metodologii i filozofii języka 2)*, Łódź: Katedra Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego i Wydawnictwo Primum Verbum.
- Stalmaszczyk, P. (red.), 2013b. *Metodologie językoznawstwa. Ewolucja języka. Ewolucja teorii językoznawczych (Łódzkie Studia z Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego 1)*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Stalmaszczyk, P. (red.), 2015. *Od zdań do aktów mowy – rozważania lingwistyczne i filozoficzne (Studia z metodologii i filozofii języka 3)*, Łódź: Zakład Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego i Wydawnictwo Primum Verbum.

Piotr Stalmaszczyk

Zakład Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego
Instytut Anglistyki
Uniwersytet Łódzki

Między diachronią a synchronią, czyli o metodologii badań słowotwórstwa w gwarach

Irena Jaros

Uniwersytet Łódzki

Pojęcia *synchronia* i *diachronia* stosuje się do opisu poszczególnych elementów języka od czasów Ferdynanda de Saussure'a, który rozróżnił te dwa opozycyjne wobec siebie sposoby analizy faktów językowych, określając na gruncie językoznawstwa strukturalnego ich podstawowe znaczenia – podejście synchroniczne powinno odnosić się do badań statycznych języka w określonym wycinku czasu, diachroniczne zaś badania winny opisywać jego rozwój. Zagadnienia synchronii i diachronii szczególnie silnie zaważyły na losach słowotwórstwa, stały się problemem, zwłaszcza dla badań słowotwórstwa gwarowego, zob. np. Sierociuk (1996), Szczepankowska (1992, 1998: 64–68), Jaros (2009).

Pojawienie się w językoznawstwie polskim w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku terminu: *słowotwórstwo synchroniczne*, wielokrotnie dyskutowane, zob. Grzegorzczkova, Puzyńska (1959), Bogusławski (1960), Puzyńska (1972, 1975), Cyran (1981), odnosi się do badań współcześnie funkcjonujących derywatów, dla których możliwe jest wskazanie aktualnych stosunków motywacyjnych opartych na intuicyjnych parafrazach użytkowników języka (zob. GWJP: 361, 362). W miejscu badania procesu „tworzenia słów”, wynikającego bezpośrednio z nazwy „słowotwórstwo”, pojawiło się „rozumienie derywatu”, jego pojmowanie przez współczesnych użytkowników języka. Tym samym termin *słowotwórstwo diachroniczne* zarezerwowano dla badań genezy typów słowotwórczych, opisu nieznanych współcześnie modeli słowotwórczych itp. Mimo że doszło do takiego rozgraniczenia, w istocie swojej słowotwórstwo, nawet pojmowane z perspektywy synchronicznej, zawiera element procesualności, a więc i diachronii, por. Tambor (1985). Derywacja jest bowiem procesem służącym do powoływania nowych jednostek leksykalnych przy udziale morfemów słowotwórczych, a derywat w sensie synchronicznym to „taki wyraz, który znaczeniowo (lub składniowo) oraz formalnie w y w o d z i¹ się od innego wyrazu” (GWJP: 361).

¹ Rozstrzelenie druku – I. Jaros.

Na problem w zachowaniu granicy między dwoma antonimicznymi sposobami (synchronicznym i diachronicznym) analizy faktów językowych w odniesieniu do słowotwórstwa duży wpływ ma bliskość poziomu słowotwórczego podsystemu języka i leksyki. Słowotwórstwo bada strukturę derywatów – wyrazów będących produktami działań nominacyjnych, które zachodziły w różnym czasie. O ich interpretacji słowotwórczej, funkcji kategoriałnej, decyduje przede wszystkim znaczenie leksykalne. „Postawa metodyczna konfrontująca znaczenie słowotwórcze ze słownikiem” sprawia, że „pozajęzykowa realna istota desygna-tu staje się miernikiem funkcji derywatu” (Honowska 1979: 41), np. *ładowacz* to kategoriałna nazwa środka czynności, czyli ‘urządzenia, służącego do ładowania ciężarów’, a także nazwa wykonawcy czynności, czyli ‘robotnika pracującego przy ładowaniu ciężarów’ (Dor). Należy jednak pamiętać, że zarówno powstanie derywatu, jak i jego rozumienie przez użytkownika języka, w dużej mierze wiąże się z jego wiedzą o świecie, możliwościami conceptualnymi człowieka opartymi na jego doświadczeniach. Powstałe derywaty są odbiciem procesów poznawczych człowieka, co zauważył już na początku wieku XX J. Rozwadowski (1904, 1921) i co znalazło pełne rozwinięcie w kognitywnej teorii języka, która przy analizie faktów językowych eksponuje rolę języka w procesie poznania świata, wyższość kategorii mentalnych nad językowymi, ściśle powiązanie języka z kulturą. Kognitywiści, reprezentując postawę antystrukturalistyczną i antysystemową wobec języka, negują przepaść między synchronią i diachronią, co przejawia się w proponowanym przez nich pojęciu *panchronii*, odnoszącym się do pozaczasowego ujmowania relacji i związków między faktami językowymi a determinującymi je elementami świata zewnętrznego, zob. Łozowski (1999: 36), por. Greszczuk (1997).

Możliwość spojrzenia na fakty językowe z nowej, innej perspektywy spowodowała, że od końca wieku XX zaczęto w badaniach słowotwórczych odchodzić od rygorystycznego rozdziału tych dwu metod badawczych, zob. Skarżyński (1999: 195), Waszakowa (2004). Zwrócono uwagę, że przy analizie wielu derywatów, np. asocjacyjnych, w których „utrwała się specyficzne doświadczenie człowieka” (Nagórko 1998: 187) i dla których interpretacji słowotwórczej niezbędna jest wiedza o genezie ich powstania, nie można stawiać ostrej granicy między synchronią a diachronią, zob. Nagórko (1998: 189). To spostrzeżenie, dokonane na podstawie badań derywatów funkcjonujących w polszczyźnie ogólnej, współczesnej i historycznej, zob. Kleszczowa (2005: 254) znalazło potwierdzenie podczas prowadzonych przez środowisko łódzkich dialektologów badań słowotwórstwa w gwarach centralnej Polski.

Współczesne gwary to odmiany terytorialne polszczyzny, które w swoim zasobie leksykalnym mają słownictwo o różnej proveniencji (gwarowe i ogólnopolskie), w dużej mierze powstałe w przeszłości. W tej sytuacji, bez względu na

pochodzenie formacji słowotwórczych oraz ich aktualny czy historyczny wymiar, zob. Gala (2006: 82), dąży się do opisu stosunków formalno-znaczeniowych zachodzących między derywatami i ich podstawami słowotwórczymi. W tym celu w odniesieniu do formacji słowotwórczych o uświadamianych przez użytkowników gwary relacjach z wyrazami motywującymi, stosuje się metody analizy typowe dla słowotwórstwa synchronicznego. Głównym źródłem informacji o podstawie słowotwórczej staje się parafraza posłyszana od informatorów. Zabieg ten stosuje się m.in. do wyrazów, które często ustalone w gwarach w przeszłości, nie występują w polszczyźnie ogólnej, np. *bronniak* ‘zab w bronie’, *bruńńoki byyy nab’ite f spunże bruny* : brona (Gala-Milczarek 2009: 85), *młoducha* ‘panna młoda’, *pijknun kecke maua młoduca* : młod(y) (Gala-Milczarek 2009: 80), *nadolek* ‘dolna część koszuli’, *f kosul’i zgżebny ta cyż na dole* : na dole (Gala-Milczarek 2009: 92) lub są uznawane na jej gruncie za zleksykalizowane, a które mogą w gwarach posiadać motywację zgodną z ich genezą (np. *siekiera* : siekać) – lub ją zmienić, ulec reinterpretacji (np. *radło* : radlić, a nie: orać), zob. Jaros (2009: 122).

Taka postawa badawcza niesie ze sobą jednak pewne zagrożenia i komplikacje w opisie. Już na poziomie gromadzenia materiału niezbędna staje się krytyczna ocena zasłyszanych od informatorów parafraz, opartych na ich intuicji językowej. Czasami bowiem pojawiają się naiwne opinie na temat pochodzenia nazw, na przykład poprzez skojarzenie brzmieniowe dwu homonimów². Poza tym, opierając się na parafrazach słowotwórczych, uzyskanych od użytkowników gwary definicjach, pozwalających wyodrębnić podstawy słowotwórcze, stykamy się z problemem wielomotywacyjności derywatów, zob. Jaros (2002), zarówno w odniesieniu do formacji występujących w więcej niż w jednej gwarze, zob. np. *pyskacz* : pyskati i pyskować (Gala-Milczarek 2009: 79, 88); *kosiarz* : kosić i kosa (Marciniak-Firadza 2013, II: 86), jak również niekiedy w przykładach pochodzących od informatorów – mieszkańców tej samej wsi, np. *talerzówka* ‘brona o krojach w kształcie talerzy’ i ‘brona talerzowa’, zob. Jaros (2009: 188, 197). Te subiektywne motywacje implikują różne podstawy słowotwórcze, a także często również formanty, np. *targanka* ‘nazwa młocarni’ od *targany* z formantem *-ka* i od *targać* z formantem *-anka*, zob. Jaros (2009: 85, 197).

Opieranie się na współczesnym rozumieniu struktury derywatów przez użytkowników gwary przynosi bardzo ciekawe spostrzeżenia na temat zmian w ich interpretacji, w konsekwencji prowadzących często do przesunięć semantycznych między kategoriami słowotwórczymi. Zjawisko to ma swoje źródło w odmiennym, niż na to wskazuje faktyczny proces tworzenia derywatu,

² W jednej z eksplorowanych wsi dla wyrazu *kopacz* ‘rodzaj motyki do ściągania obornika z wozu’, wskazano w parafrazie rzeczownik *kopa* ‘kupa’ jako podstawę słowotwórczą. Jest to ludowa reinterpretacja, która dokonała się poprzez skojarzenie brzmieniowe.